

DOBRO VŠEM! VIKTOR FELBER – ETOKRAT

JIŘÍ POKORNÝ

GOOD WISHES TO EVERYONE! VIKTOR FELBER – ETHOCRAT

This article presents the personality of the Viktor Felber, professor of technical mechanics at the Czech Technical University in Prague. Felber was an original thinker and social critic active in the ethocratic movement of the 1920s. He published several works on the subject of a unified national state based on ethical principles. In the aftermath of assassination of Reichsprotektor Reinhard Heydrich, Felber was executed on June 2, 1942, as an activist of the National Revolutionary Committee of Intellectuals and anti-Nazi resistance member.

Key words: Viktor Felber – ČVUT (Czech Technical University) – ethocracy – technocracy – anti-Nazi resistance

Postava profesora Viktora Felbera dnes nepatří k obecně známým osobnostem naší minulosti. V paměti historiků se asi ještě udržuje jako člověk, který byl (spolu se svým synem) mezi prvními popraven za heydrichiády, tedy jako příklad vlastence, který doplatil na svou angažovanost v protinacistickém odboji. V prostředí pražského ČVUT žije kromě toho jeho odkaz vynikajícího učitele, druhého profesora technické mechaniky; Felberovo působení dodnes připomíná po něm pojmenovaná medaile, udělovaná za zásluhy o rozvoj ČVUT. Tento článek má připomenout osobnost Viktora Felbera, mimořádně svérázného myslitele a sociálního kritika či přímo reformátora, tedy předního člena Etokratického hnutí.¹

Viktor Felber a ČVUT

Viktor Felber se narodil 11. října 1880 ve Svitavách jako syn železničního úředníka.² Po absolvování reálky studoval v letech 1898–1902 strojní inženýrství na České vysoké škole technické, kde nakonec složil s vyznamenáním obě státní zkoušky. Kromě toho navštěvoval na univerzitě přednášky z matematiky jako mimořádný posluchač.

Po studiích se odebral do Paříže a krátce působil také ve Strojírenské akciové společnosti, dř. Breitfeld, Daněk a spol. Roku 1903 získal titul doktora technických věd na základě práce *Teorie a konstruktivní návrh rotační pumpy*. Šlo vlastně o první doktorát na oboru

¹ Tento článek jsem zpracoval za použití dvou textů, které jsme v roce 1990 napsali společně s kolegou Davidem Krausem, ředitelem Archivu ČVUT, kde jsem tehdy pracoval.

² Jaroslav HÝBL, *Viktor Felber*, Praha 1946, passim. Srov. též Archiv ČVUT, osobní spis Viktora Felbera, osobní tabulky Viktora Felbera 1908, 1925. Kolegyni Magdaleně Tayerlové, ředitelce archivu, děkuji za velkou pomoc při hledání materiálu.

strojního inženýrství. Ve stejném roce se stal asistentem Josefa Sasky na katedře technické mechaniky a teoretické nauky o strojích. Profesor Saska poznal Felberův talent a podporoval ho, takže již v roce 1908 se Felber mohl habilitovat, roku 1911 byl jmenován mimořádným a 1919 řádným profesorem tohoto oboru.

Později následovaly i významné funkce, v roce 1920–1921 Felber působil jako děkan Vysoké školy strojního a elektrotechnického inženýrství a v letech 1930–1931 jako rektor ČVUT. Zapojoval se i do činnosti různých vědeckých institucí a praktických ústavů. V roce 1920 se stal členem Masarykovy akademie práce, 1928 mimořádným členem České akademie věd a umění, dále pracoval jako činný člen Slovanského ústavu a konečně se mj. podílel i na činnosti Patentního soudu v Praze.

Své působení na vysoké škole zakládal Viktor Felber v prvé řadě na vlastním vědeckém působení, které orientoval zhruba třemi směry – věnoval se mechanice tuhých těles, hydraulice a termomechanice. Kromě četných článků v časopisech vydal také několik knih, např. *Příspěvek k teorii a konstrukci rozvodů pístových pump a kompresorů* (Praha 1916). Největší uznání zřejmě získalo dílo *Reálné základy všeobecné mechaniky*, které vyšlo v letech 1912–1913. Felber neváhal psát ani skripta, užitečná hlavně pro ty studenty, kteří z různých důvodů neměli dostatečnou přípravu ze střední školy – třeba pro ty, kteří po maturitě museli narukovat na frontu a již mnoho zapomněli. Skripta vycházela jen litograficky, ale šlo o vynikající díla po odborné i výkladové stránce. Felberův životopisec a nástupce na jeho katedře J. Hýbl je dokonce považoval za vrchol Felberovy činnosti.

Felber byl považován za vynikajícího řečníka a učitele, který se nemusel na své hodiny speciálně připravovat; s jeho přednáškami (mluvil spatra) však někteří studenti, zvyklí spíše na přednášky čtené a často dokonce diktované, měli velké potíže. Také ti, kteří neuměli dostatečně matematiku, na niž Felber kladl mimořádný důraz, si často stěžovali na velkou náročnost a nesrozumitelnost. V zájmu objektivity zavedl Felber písemné zkoušky a kromě toho zadával během každého semestru zvláštní písemné práce, aby se studenti pocvičili, ověřili si své znalosti a pracovali soustavně. Proti těmto novotám se mnoho studentů bouřilo, nakonec ale většina pochopila, že pan profesor je přísný v jejich vlastním zájmu. Když však Felber začal vyžadovat určitý minimální prospěch z těchto prací jako předpoklad pro přihlášení se ke zkoušce, studenti se proti tomuto požadavku energicky postavili. Felber to nesl těžce a neméně se ho dotklo, že ho nepodpořili ani jeho kolegové. Jeho postup byl však z hlediska výkladu zkušebního řádu skutečně právně sporný. Felber proto hledal podporu na Ministerstvu školství a národní osvěty, ale když ani tam neuspěl, rozhodl se, že podá žádost o předčasný odchod do penze. Ačkoli se mu pak profesorský sbor pokoušel tento radikální krok rozmluvit, nedal si říci a v roce 1935 skutečně z ČVUT odešel.

Byl to svým způsobem paradox, protože asi málokterý tehdejší vysokoškolský profesor se tak staral o studentské záležitosti a uvědomoval si, že ve výuce nejde jen o vlastní vědecké výsledky, ale také o poměr ke studentům.³ Navíc se zejména v době krátce po převratu podílel na nepochybně úspěšných reformách, jako byla reorganizace celého vysokého učení (rozdělení Techniky, rozčleněné dosud v pouhé odbory, ne však fakulty, na jednotlivé vysoké školy) a také reorganizace vlastního studia (povinnost studentů vykonat různé zkoušky

³ Felber se angažoval např. také v pokusech o reformu Hlávkových studentských kolejí, zde však výrazně neuspěl, protože v tomto prostředí byl cizí. Srov. Jiří POKORNÝ, *Odkaz Josefa Hlávky. (Historie České akademie věd a umění, Hlávkových studentských kolejí, Nadání Josefa, Marie a Zdeňky Hlávkových, jakož i Národohospodářského ústavu)*, Praha 2005 (vyšlo 2006); druhé vydání 2008, s. 142–146.

v předepsaných termínech, jisté povinné pořadí zkoušek, částečně omezený postup do druhého ročníku apod.). I proti těmto změnám se reptalo, ale vžily se.⁴

Viktor Felber bral své učitelské poslání nepochybně velice vážně a jeho předčasný konec určitě těžce nesl. V té době však našel nové pole působnosti – Etokratické hnutí.

Etokracie

Ještě za působení Viktora Felbera na technice se začalo formovat etokratické hnutí. Jeho myšlenky Felbera, který již v roce 1920 konal kurz přednášek o energetické zásadě životní, velice zaujaly. K tomu, aby se stal jedním z předních stoupenců tohoto hnutí, stačilo celkem málo.⁵

Základ etokracie představují dvě publikace Ing. JUDr. Josefa Horáka, který v roce 1933 vydal knihu *Etokracií na kořen krize*. Tuto příliš teoreticky zaměřenou studii rozvedl o rok později v populárněji formulované brožuře *Etokracie, řád dobra*.⁶ Už na jeho první vystoupení zareagovali sympatizanti, kteří vytvořili Etokratické hnutí, jehož program v té nejstručnější formě hlásal: „*Usilovati o to, aby byl vědecky vybudován a prakticky uskutečněn společenský řád, jenž by byl založen na základních zásadách mravních, jakožto vrcholném principu života.*“ Ještě jasněji etokratické cíle prozrazovalo jejich heslo Dobro všem!

Etokratům vadilo, že rozum „*zpyšněl a omámen svými ohromnými úspěchy, zpit mocí a slávou, opustil a zradil svého věrného druha, opustil a zradil srdce!* ... *Přišel však čas, kdy nutno souditi a odsouditi tento zpychlý rozum. Přišel čas, kdy nutno zkrotiti jeho vládychtivost, tyranii, jeho diktaturu; kdy nutno stanoviti hranice pro jeho činnost a povolati opět k spoluvládě pohrnuté srdce.*“⁷ Společenský řád byl podle nich rozrušen abnormálním vývojem politického řádu, resp. spojením politiky a hospodářství a zanedbáním kulturní a mravní složky lidské společnosti. Za úkol svého hnutí etokraté považovali v první řadě formulování a precizování základních etických zákonů; především je ale chtěli sestavit v etický řád, který by byl základem celého společenského řádu, a na tomto podkladě reformovat kulturní, politický i hospodářský život společnosti.

Etokraté si při realizaci svých plánů mnoho slibovali od inteligence, která se měla chopit vedoucí role ve společnosti na základě etických principů, jež by měly být všem lidem společné. Pokud se intelektuálové stanou mravní autoritou, k níž by měl lid instinktivní úctu, jakou má žák k laskavému učiteli, „*řád přijme jejich vedení. Je to ostatně v zájmu inteligence samotné, která se musí postavit vlně násilí a prostřednosti, která se šíří světem. Jinak se duševní pracovníci octnou pod řítícím se válcem, který rozdrtí všechny snahy o uplatnění svobodného ducha. Bylo třeba se učit od sousedů, nebylo možné*

⁴ Přehled těchto reforem obsahuje *Jednání širší poradní komise při Českém vysokém učení technickém v Praze O reformě studia*, Praha 1930. Na tomto jednání měl V. Felber hlavní referát. Jinak J. HVB, *Viktor Felber*, s. 21–23.

⁵ Mezi hlavními představiteli etokratického hnutí figurují tato jména: Adolf Dubský, štábní kapitán v. v., Alice Fidrmucová, Ing. Antonín Havel, Edvard Maška, redaktor, Ing. Dr. Viktor Felber, prof. ČVUT, Ing. JUDr. Josef Horák, Ing. Václav Kelbich, Ing. B. Pour, B. Marta Radovská, František Rezáč, bankovní ředitel v. v. Viz Josef HORÁK, *Etokracie, řád dobra: Dobro všem!*, Veřejné svědomí, sv. 1 (rediguje Edvard Maška), Praha 1934, s. 4.

⁶ Josef HORÁK, *Etokracií na kořen krize. Návrh na organisování hnutí pro výchovu a propagandu lidskosti*, Praha 1933; Týž, *Etokracie, řád dobra*, Veřejné svědomí, sv. 1, Praha 1934.

⁷ J. HORÁK, *Etokracie, řád dobra*, s. 3 a 7.

předpokládat, že se Československu něco vyhne, že jeho obyvatelé zůstanou pouhými pozorovateli.“⁸

Jak vyplývá z několika dopisů Viktora Felbera, uložených v Archivu Národního muzea, Felber se s představitelem Etokratického hnutí, zejména asi s Josefem Horákem, rozešel.⁹ Není však pochyby o tom, že zásadám hnutí, které zcela odpovídalo jeho ideálům, zůstal věrný.

Etokracie jako obdoba i protiklad technokracie

Už z doby, kdy etokratické hnutí vznikalo, lze snadno odvodit, že reagovalo především na velkou hospodářskou krizi počátku 30. let, na nepochopitelné zjevy, které přinášela, a hrozby, jež s ní byly spojeny. Stoupenci etokracie přitom museli konfrontovat svá stanoviska s jiným, protikladným, ale zároveň i dosti podobným hnutím, které rovněž mělo ambice vyslovovat se k nejzávažnějším otázkám vývoje lidského rodu – technokracií. Toto hnutí se začalo formovat již po I. světové válce v USA a značnou odezvu nalezlo také v Evropě, včetně Československa. Technokraté, vedení především inženýrem Howardem Scottem a sdružující se v inženýrském oddělení Kolumbijské univerzity, prosazovali myšlenku, aby se hospodářské řády přizpůsobily lidskému pokroku; dokonce si přáli, aby tyto nové řády, jež nebude charakterizovat „*sobectví a nenávisť, nýbrž láska k lidstvu, láska k technické vědě a příslovečná technická preciznost*“, technici sami vytvářeli. Technokraté viděli v hospodářských problémech (a konečně i obecně ve společenských) především technologické problémy, které se dají zvládnout, bude-li se postupovat metodicky, racionálně a na nejvyšší úrovni vědeckého a technického poznání.¹⁰

Za těchto okolností mohly být názory Viktora Felbera jako stoupence etokratické nauky, ale přitom předního zástupce technické inteligence, který byl o technokratických myšlenkách velmi dobře informován, velice důležité a zajímavé. Jak bude on vidět perspektivy lidstva, jak si bude představovat vztah etického řádu a expandující techniky?

Příspěvek V. Felbera k rozvoji etokratických myšlenek

Kromě mnoha kratších článků se V. Felber vyslovil k těmto problémům ve dvou více než stostránkových publikacích. První z nich, práce *Řád mravní a sociální*, vznikla již roku 1935 a patřila tedy k základním dílům etokratického hnutí. Felber si velice palčivě uvědomoval rozpory své doby, kdy se společnost na jedné straně topila v nadbytku, ale na straně druhé se právě z tohoto důvodu ničily suroviny, plodiny, výrobky. Současný stav společenských věd i národohospodářské teorie ho neuspokojovaly, všude nacházel jen popisy, ale nikde vysvětlení, nikde pokusy předpovídat další vývoj a hledat východiska. Proto se pokusil řešit problémy uspořádání společnosti sám, opíraje se především o vlastní pozorování

⁸ J. HORÁK, *Etokracie, řád dobra*, s. 21–25.

⁹ Archiv Národního muzea, Drobné fondy, k. 2: Etokratické hnutí, dopis Viktora Felbera neznámé ženě (spisovatelce Pavle Moudré?) z 28. července 1937.

¹⁰ František HAVELNA, *Technokratismus základem nových hospodářských řádů?*, Knihovna Stavitelského přehledu, sv. 5, Praha 1933. Srov. obecně též *Technokracie v českých zemích (1900–1950)*. Práce z dějin AV ČR, řada A, sv. 6 – Studie z dějin techniky, sv. 3., Praha 1999.

a úsudek technika, který bere fakta jako základní stavební kameny, ale zároveň má již v mysli výslednou podobu svého díla. Paradoxně se však technickými záležitostmi příliš nezabýval, v zásadě měl za to, že technický vývoj je už tak daleko, aby dovolil skutečně nový krok v organizaci společnosti. V tom se mimochodem zcela shodoval s technokraty, kteří již tehdy prohlašovali, že při plném využití veškerých technických vymožeností by stačilo, aby všichni lidé mezi 25 a 40 lety pracovali pouze 13,5 hodiny týdně při čtrnáctidenní roční dovolené. (Upozorňovali např. na skutečnost, že k semletí veškeré mouky v USA je potřeba jen 18 dělníků, že výroba jednoho automobilu trvala 1219 hodin v roce 1904, 303 v roce 1919 a jen 92 v roce 1929 apod.).¹¹ Ani v otázce surovin a energie neviděl žádný problém, i když vyzýval k šetrnosti. Nedělal si však opravdu starosti s tím, že by se něčeho mohlo lidstvu nedostávat. Kdyby však přece jenom vznikly nějaké potíže např. s energií, určitě by se našla náhrada – Felber upozorňoval na ohromné rezervy, jaké má lidstvo s využitím slunečního záření. Za přirozené ovšem považoval, že zásobárny surovin i energií budou každému člověku k dispozici bez jakýchkoli omezení, podle jeho výrobních potřeb, že v této oblasti přestane existovat soukromé vlastnictví.

V souladu se základním zaměřením svého hnutí konstruoval Felber stavbu nové společnosti na etických základech. Vycházel ze základního axiomu, že člověk je tvor společenský a v zásadě dobrý a jediným i nejvyšším cílem lidské společnosti je život sám. To, co život obohacuje, podporuje, je dobro; zlo ho naopak jen omezuje. Každý by se měl postavit na stranu dobra a usilovat, aby „*křivka životní míry co největšího počtu jednotlivců trvale stoupala a tím rostla životní úroveň společnosti jako celku*“. Vlastně šlo o uspokojování potřeb, existenčních i kulturních, o blahobyt i osobní svobodu, přičemž je jedinec vázán a omezován ohledy na své bližní, sebekázní, které se podrobuje dobrovolně a uvědoměle. Přirozeně na něj ovšem působí také výchova. Organizování lidstva nemělo a ani nemuselo být podle Felbera násilné. Na současné úrovni vývoje nemuseli totiž lidé zápasit o existenční prostředky jako v dřívějších dobách skutečného nedostatku, když sami představovali součást přírody. Etokracie tedy neznamenala popření vlastního ega, ale jeho usměrnění. Přesto bylo třeba tyto výdobytky chránit – mravní řád měl mít oporu v právu a demokratické státní moci.

S těmito celkem obecnými tezemi spojoval Felber ovšem velmi konkrétní (a nepochybně i neobyčejně utopický) pokus o nastolení nového hospodářského řádu, odpovídajícího patřičným morálním nárokům. Tento řád znamenal zásadní rozchod s dosavadním vývojem kapitalistické společnosti. Snad nejvíce mu vadilo, že ideálem (ovšem zvrhlým) dnešního člověka se stal bezpracný zisk. „*Hospodářský řád rozdělil lidstvo ve dva tábory vzájemných nepřátel, uvolnil všechny pudy, vypěstoval je ve zločinnost mravní i právní; zvrhl přirozený pud sebezachování v touhu po ničení. Svět stal se civilizovaným pouze s kulturním nátěrem. A tato civilizace se šíří a uměle vstěpuje lidem „nekulturním“ nebo „méně pokročilým“, nikoli aby byli povzneseni vskutku kulturně, ale hlavně z vypočítavosti, aby se získaly levné pracovní síly k potření tíživí konkurence*.“¹² Z toho pak mělo vyplývat pohrdání prací, chápané jen jako nutné zlo. Hlavní východisko Felberových úvah bylo totiž odmítnutí peněz v jejich dosavadní podobě. Peníze jsou anonymní, vzácné, převoditelné, směnitelné a mají volný oběh. Mohly být zaplacený za poctivou práci, mohly být odměnou za zásluhy včetně podnikatelského rizika, ale také za různé zločiny a nepravosti. „*Peníze se tak staly*

¹¹ F. HAVELNA, *Technokraticismus*, s. 12–14.

¹² VIKTOR FELBER, *Řád mravní a hospodářský*, Veřejné svědomí, sv. 2, Praha 1935, s. 128–138, zvl. 129.

nástrojem, prostředkem, podporovatelem a rozmnožovatelem společenského zla a tím rozkladným prvkem lidské společnosti.“¹³

Proto si Felber představoval, že by bylo nejlepší peníze zrušit a nahradit je pouhým registrováním nároků (na odměny za užitnou práci) v podobě neanonymních a nepřevoditelných směnidel. Odvolával se přitom na již existující a stále se rozvíjející soustavu šekovou a clearingovou. V jeho návrhu by tento ohromný clearing provozovalo hospodářské ústředí – ústav pro státní hospodářství.¹⁴ Každý člen společnosti by měl v tomto ústavu svůj zápis a účet, které by byly zcela individuální, nepřevoditelné a nevypověditelné – mohly by skončit jen smrtí nebo vystěhováním. Všechny platební operace by probíhaly jen mezi jedincem a ústředím (nikoli tedy mezi dvěma určitými členy společenství) a pro jednorázovou operaci, nešlo by v žádném případě o oběživo. Nebylo by pak ani možné tato směnidla hromadit, půjčovat apod. Odpadl by tak úrok, bezpracný zisk a vlastně všechno, co měl Felber penězům za zlé.

Díky této zprostředkovatelské službě by ústav získával přehled o veškeré hospodářské činnosti, mohl by ji ovlivňovat např. poskytováním úvěru, starobního, zdravotního a jiného pojištění, do života společnosti by mohl zasahovat také ovlivňováním cen, které by měly být spravedlivé, stejnoměrným rozdělováním práce či stanovením pracovní doby. Tak mohl být pozvolna nastolen nový, nepeněžní, registrační neboli zápisný systém, uskutečňující cílevědomou a eticky řízenou racionalizaci, otvírající brány technického pokroku a kulturního povznesení obyvatelstva.

Své názory Felber rozpracoval v další velké studii *Národní a sociální stát*, kterou publikoval v roce 1939.¹⁵ Felberova východiska zůstávala v podstatě stejná – opět odsoudil peníze a řád na nich postavený, proti své předchozí práci však ještě konkrétněji, a své úvahy rozšířil v podstatě na celé lidstvo, ne pouze na jeden stát či národ. Jeho cílem bylo vybudovat mezinárodní sociální řád, řád pro úpravu styků mezi státy a zřídit mezinárodní instituce, uskutečňující tyto styky v politické, hospodářské i kulturní oblasti. Mimo jiné doporučoval ústavně zavést mezinárodní řeč a písmo, jednotný kalendář, mezinárodní míry a mezinárodní měnu jako prostředky k sblížení národů. Požadoval vyloučit válku jako prostředek k vyřizování sporů, odsuzoval zasahování do vnitřních poměrů jiných států – na druhé straně si přitom paradoxně přál, aby bylo možno dohlížet na jednotlivé státy, zda jejich zřízení nenarušuje sociální etický řád. Protože ovšem uznával, že rozpory mezi státy, vrcholící válkou, nelze odstranit, dokud i mezi občany jednoho státu bude zuřit boj, soudil, že v daném okamžiku bude nejlepší se stále ještě zaměřovat na uspořádání poměrů v rámci národa.

Nejzávažnějším úkolem bylo dosažení blahobytu národa. Toho nebyl schopný liberalismus, který znamenal jen „*zvůli, kořistnictví, sobecké cíle osobní dosahované bezpočtem cest, navzájem se křížujících a dávajících vznik stálým sporům; jejich narovnání vyžaduje mnoho lidské energie, jež by mohla býti využita k poznání a výrobě – zdrojům blahobytu. Liberalismus je tudíž v zásadním rozporu s etickým principem hospodárnosti. – Liberalismus je živná půda pro lidský plevel a lidské příživníky, jež rodí zločiny jako své plody.*“¹⁶ Všem společnou touhu po blahobytu bylo třeba uskutečňovat

¹³ V. FELBER, *Řád mravní a hospodářský*, s. 109–123, zvl. 122.

¹⁴ V. FELBER, *Řád mravní a hospodářský*, s. 81–95.

¹⁵ V. FELBER, *Národní a sociální stát. Studie o společenské a národní organizaci a o budování státu*, Časové úvahy hospodářské a politické, sv. 3, Praha 1939.

¹⁶ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 41.

solidárně, společnou práci, podle plánu a vázanou organizací kontrolovanou vším národem. Za těchto okolností nabude i práce tvůrčího rázu, bude přinášet největší životní slast, a to tím spíše, že věda a technika připravila člověku ku pomoci stroje a výrobní racionalizace ukázala možnosti i nesmírnou užitečnost společné práce prováděné podle plánů a rozumně řízené.

Každý občan měl dostat příležitost k výdělečné práci, centrum mělo společnou práci kontrolovat, usměrňovat a bránit každému vykořisťování. Důchod měl být získáván jen vlastní prací. Bezpracné důchody považoval Felber za zcela nepřijatelné. Soukromé vlastnictví se mohlo vztahovat jen na věci vytvořené lidskou prací, a to jen tehdy, pokud by společenství nevznikla škoda. Pracovat mohl člověk jako nezávislý jedinec nebo v rodinném podniku či konečně ve společenstevním podniku – jeho majiteli by v tomto případě byli všichni jeho zaměstnanci. Hmoty a energie ve volné přírodě měly být považovány za společné vlastnictví pospolitosti a podřízeny společné správě. Společná správa měla dozírat, aby přírodní bohatství bylo využíváno i se zřetelem na potřeby příštích pokolení. Cenu hromadných výrobků měly tvořit jen pracovní položky (tj. nedovolovaly se spekulativní položky nezduvodněné prací). Také práce každého jednotlivce výdělečně pracujícího měla být spravedlivě odměňována podle jednotných zásad. Všem mělo být zaručeno penzijní, nemocenské, úrazové a zdravotní pojištění, spojené s „*trvalým zdravotním dozorem*“. Pro ženy, vychovávající řádně děti (a pro tyto děti) měly být vypláceny zvláštní příspěvky (rodinný důchod). O osoby, které byly práce neschopné a nemohly se živit z vlastních prostředků, se mělo postarat centrum. Naproti tomu se neměla trpět nezaměstnanost. Felber navrhoval, aby společná správa přidělovala výdělečnou práci všem, kdož si ji nedovedou zaopatřit sami, a v případě potřeby zřizovala pro ně pracovní útvary, v nichž by jim poskytla plné zaopatření. To znamenalo, že by byla vlastně zavedena pracovní povinnost. Žebrota neměla mít v tomto uspořádání místo.

Místo povinné vojenské služby plánoval Felber zavést přímou obecnou pracovní povinnost pro muže i ženy, přičemž branná služba by byla její součástí. V následujících letech by se mohla konat „pracovní cvičení“, spojující práci s výchovou a rekreací apod. Společným pobytem a prací měla být také podporována výchova k družnosti, pěstován smysl pro solidárnost. Na těchto cvičeních mohlo také docházet k seznamování obou pohlaví, „*pro něž pracovní prostředí mravně řízené bude vhodnější půdou než zábavní podniky, na nichž se dosud hlavně známosti uzavírají*“.¹⁷

Speciálními hospodářskými úkoly pověřoval Felber navíc hospodářské ústředí, které pojmenoval Státní hospodářský ústav (SÚH). Ten měl zaznamenávat nepřímé směny (jak už o tom byla výše řeč) převodem právních nároků, poskytovat společenské úvěry pro založení či rozšíření podniků, sestavovat hospodářské statistiky, vést evidenci zaměstnanosti, vybírat daňové poplatky a konečně usměrňovat hospodaření ve státě všemi prostředky, jež má ústav po ruce, ku prospěchu celé pospolitosti, podle obecného plánu vypracovaného pro jednotlivá třiletí až pětiletí. SÚH měl mít své ústředí, své pobočky a hustou síť místních úřadoven, nejlépe spojených s Poštovní spořitelnou.¹⁸

SÚH vyžadoval spolupráci a kontrolu. Jeho pomocnými orgány měly být hospodářské výbory místní, okresní, krajové a zemské, vrcholící ve státní (národní) hospodářské radě. Občanské hospodářské výbory se státní radou hospodářskou měly za úkol zastávat se

¹⁷ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 79–81.

¹⁸ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 58, 82–99.

hospodářského prospěchu lidu jako výrobců a konzumentů, sjednávat dohody mezi konzumenty a výrobci, pečovat o to, aby byly všem občanům zajištěny spravedlivé pracovní důchody, aby jim byl povolován úvěr apod. Vedle těchto spíše územních orgánů měla pracovat ještě řada stavovských orgánů – např. v podobě průmyslových, obchodních a inženýrských komor, komor pro drobné podnikání či stavebnictví. Sdružování příslušníků stavu v těchto organizacích mělo být povinné, zrovna tak jako účast všech obyvatel na zasedáních občanských hospodářských výborů. Tak mělo být docíleno i národního politického sjednocení. To znamenalo, že vůbec nebylo třeba politických stran; „*národ sám je stranou, tedy nemá být strany mimo národ. A poněvadž je národ pojem nadřazený straně, mizí v sociálním ethickém řádu strana jako hlavní organizační prostředek*“.¹⁹

O vlastním politickém zřízení se Felber zmiňoval mnohem stručněji. Předpokládal, že v čele státu by stál prezident a jednokomorový parlament, přičemž místo druhé komory by fungoval státní senát jako tribunál pro ochranu práv lidu. Jeho členy měl volit parlament, své zástupce do něj by ale také vysílaly vysoké školy, akademie, státní kulturní a stavovské instituce. Senát měl kontrolovat činnost vlády a parlamentu, navrhopvat referenda, rozhodovat v kompetenčních sporech mezi sněmovnou, vládou a prezidentem a případně i v žalobách vznesených na členy vlády.

Felber předpokládal, že nastolit hospodářské a státní uspořádání podle jeho představ by nemohlo proběhnout najednou. Očekával, že bude zapotřebí projít několika přípravnými stádii. Z nich by jistě nejdůležitější byla první fáze, v níž se měly klást základy nového systému. V tomto období by státní správa měla v Poštovní spořitelně otevřít Národní úvěrový fond, který by zaváděl registrační soustavu a poskytoval úvěry. Státním zaměstnancům by byla část (stále rostoucí) mezd poskytována v podobě nárokových zápisů, totéž by se mohlo realizovat i v případě státních dodavatelů. Aby na tomto způsobu placení mohly být účastny nejširší lidové vrstvy, neplatící šeky, navrhoval pro ně zavést odběrné knížky. Vlastník knížky měl složit u obchodníka, jehož si sám zvolil, a který byl zapojen do tohoto systému, zálohu, vzniklou odpisem příslušné částky ze svého nároku k jeho dobru. Nebo státní úvěrový ústav mohl zavést přímo odběrní poukázky na zboží a úkony.²⁰ Další fáze jen zpevňovaly dosavadní organizaci, přičemž „*království božího na zemi*“ by bylo dosaženo až ve třetím období, v němž by soustava peněžního hospodářství byla zrušena a plně nahrazena řádem společenského úvěru a směny.²¹

Mimořádnou důležitost pro vybudování nové společnosti, jak Felber opětně zdůrazňoval, měla výchova, jejímž úkolem byl „*souladný, harmonický rozvoj schopností a způsobilostí duševních i tělesných, vytvářejících řádného občana*“. Výchova měla několik stupňů – rodinný, školní a lidový. Organizovaná školní výchova měla začít nejpозději ve třech letech v mateřských školách (Felber se ovšem přimlouval i za jesličky od dvou let). Ostatně i na rodinnou výchovu měl dohlížet stát, konkrétně Dohledací ústav rodinný. Od šesti do patnácti let měly děti chodit do národní školy (se dvěma stupni – obecným a občanským).

Potom následovala střední škola, která se dělila na následující skupiny: v první získávala mládež jednoletou až dvouletou průpravu pro výdělečnou činnost např. v zemědělství nebo pro rodinný život (rodinné školy pro dívky), nebo vyšší odbornou přípravu, trvající

¹⁹ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 84.

²⁰ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 120.

²¹ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 131.

dva až tři roky, pro různé živnosti, umělecký průmysl a umělecká povolání. Druhá skupina zahrnovala tříleté až čtyřleté střední školy všeobecně vzdělávací s navazujícími jedno či dvouletými nástavbami pro různá povolání administrativní, průmyslová či učitelská. Pro nejspornější studenty se otevírala šance vstoupit na speciální jednoletou nástavbu, připravující na vysokou školu. Střední školu diferencoval Felber tak důkladně, protože se domníval, že současná škola plní dvě těžko slučitelné úlohy, tj. poskytovat vyšší vzdělání obecné a zároveň připravovat pro vysoké školy, protože tím se studenti netoužící po vysokoškolském studiu zbytečně zatěžují. Přesto Felber kladl na střední školu nemalé nároky; nešlo mu jen o vzdělání ve smyslu získaného vědění, ale i o schopnost samostatně chápat a posuzovat současné kulturní prostředí, přispívat svým dílem ke zvýšení kulturní úrovně národa a lidstva a v neposlední řadě i k povznesení vlastního života.

Na vysokou školu měli vstupovat jen lidé pro tento typ studia naprosto způsobilí, kteří své schopnosti dokáží studijním prospěchem i psychotechnickými testy. V podstatě si Felber přál, aby se všechny vědní obory soustředily do úplné univerzity, do níž zařazoval i technické vědy či umění.²²

Konečně posledním zdrojem vzdělání měla být lidovýchova, vytvářející paralelní síť vzdělávacích zařízení vedle běžné školské soustavy. Měl ji řídit Státní ústav lidové osvěty – nikoli politické či stavovské instituce jako dosud, protože tím se vzdělání stává jednostranným a překáží národnímu sjednocení. Úkolem lidovýchovy nebylo jen umožňovat, aby široké vrstvy měly aktivní podíl na národní kultuře, ale také poskytovat náležitou podporu těm, kteří chtěli změnit zaměstnání, případně postoupit výše.²³

Určitou, byť pochopitelně rovněž minimální šanci na uskutečnění měly Felberovy myšlenky v pohnutých dobách druhé republiky. Ohrožení, ponížení a zmrzačení meziválečného Československa obnažilo slabiny dosavadního politického i hospodářského uspořádání a vybízelo k neortodoxním řešením. Felber předložil své návrhy v Nové práci, orgánu Masarykovy akademie práce, v prosinci 1938.²⁴ Jeho *Náčrt hospodářské reorganizace republiky Československé* apeloval na nezbytnost přizpůsobit hospodářskou strukturu, politickou organizaci i veřejnou správu novým okolnostem. Stát měl zajistit soupisy všech výrobních možností a potřeb (zemědělská půda, pracovní síly, energetické zdroje atd.), plynule plánovat rozvoj hospodářství a uskutečňovat novou hospodářskou organizaci. Jinak jeho návrh uváděl vše, co obsahovala jeho studie *Národní a sociální stát*, kterou tehdy připravoval nebo již odevzdal k otištění.

Epilog

„Tatínek za okupace chodil s hlavou svěšenou, nahrbil se a jakoby rychle zestárnul, ruce za zády, stále v sobě vedl jakýsi nevyřčený dialog, který ho sužoval. Byl jako zmrzačen, odsouzen k nečinnosti,“ vzpomínala později Felberova dcera Libuše.²⁵ Vnučená pasivita však netrvala dlouho.

²² V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 139–145.

²³ V. FELBER, *Národní a sociální stát*, s. 146–147.

²⁴ VIKTOR FELBER, *Náčrt hospodářské reorganizace republiky Československé*, Nová práce 20, 1938, č. 12, s. 169–171.

²⁵ Archiv ČVUT, fond Sbirka biografických dokumentů, sign. Viktor Felber: Libuše FELBROVÁ-JEŽKOVÁ, *Můj táta* (strojepis, průklep, zřejmě rukopis nějakého článku – Květy?).

Prostřednictvím svého syna Julia, tajemníka generálního ředitele Škodových závodů, se zapojil do činnosti odbojové skupiny Národní revoluční výbor inteligence.²⁶ Tuto skupinu založili představitelé ilegální komunistické strany; viděli v ní příležitost jak proniknout mezi českou intelektuální elitu a získat tak vliv na celý český národ. Přípravnými pracemi k založení výboru byl pověřen Julius Fučík, který měl poměrně rozsáhlé kontakty v kruzích inteligence, a také byl znám širší veřejnosti. V této činnosti mu pomáhal interbrigadista Jaroslav Klecan (Mirek z Fučíkovy Reportáže) a tajemník Klubu umělců Mánes Lubomír Linhart. Mánes, v němž se scházela většina tehdejšího pražského uměleckého a intelektuálního světa, tvořil přirozené zázemí organizace.

Předsedou Národního revolučního výboru inteligence se stal Vladislav Vančura, který si vzal na starost i činnost v oblasti literatury. Za sekci výtvarného umění byl odpovědný Bedřich Vaníček, za sekci divadla Božena Lukášová-Půlpánová, filmové pracovníky organizoval Jindřich Elbl, lékař MUDr. Miloš Nedvěd a MUDr. Zdeněk Štich. Viktor Felber se zaměřil na školství a osvětu. Národní revoluční výbor inteligence měl jednak koordinovat činnost inteligence v případě celonárodního vystoupení proti okupantům, jednak připravovat reformní plány pro přestavbu celých velkých odvětví českého kulturního života (výchovy mladých umělců, znárodnění divadelnictví, filmu i rozhlasu) a zdravotnictví či farmaceutického průmyslu. Tato činnost vypadala v daných podmínkách jako plané teoretizování, ale měla velký význam. Díky ní komunisté získali oproti ostatním politickým, kulturním a veřejným činitelům ohromný náskok.

Takové plánování se Felberovi muselo nepochybně zamlouvat. On sám se komunistou nestal, v některých ohledech k nim však jistě neměl daleko – určité pochopení v tomto ohledu v něm mohl probudit jeho sociálně demokraticky orientovaný syn Julius, o němž je známo, že se velmi dobře vyznal v marxismu.

Poté, co se zapojil do ilegální práce, spadla z Felbera veškerá skleslost. Byl plný optimismu, činorodosti. „*Nemůžeme si přece tady jen tak sedět a věřit, že bude Hitler poražen. K tomu je potřeba sjednoceného úsilí všech slušných lidí. Pro vítězství se musí bojovat, a bude-li třeba, obětovat i život.*“²⁷

Viktor Felber byl zatčen 11. května 1942 a 2. června téhož roku zastřelen. Spolu s ním byl popraven i Julius Felber. Jejich jména stojí na seznamu popravených hned za jménem Vladislava Vančury.

²⁶ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Velké dějiny zemí Koruny české*, XVb, Praha – Litomyšl 2007, s. 111–115.

²⁷ Archiv ČVUT, fond Sběrka biografických dokumentů, sign. Viktor Felber: Libuše FELBROVÁ-JEŽKOVÁ, *Můj táta*.

Wohlergehen für alle! Viktor Felber – ein Mitglied der Ethokratischen Bewegung

ZUSAMMENFASSUNG

Der Artikel befasst sich mit den Anschauungen Viktor Felbers, Professor an der Tschechischen Technischen Hochschule (ČVUT) und bedeutender Techniker, der von 1880–1942 lebte. In den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts erarbeitete er unter dem Eindruck der Weltwirtschaftskrise und beunruhigt durch die Schwächung demokratischer Herrschaftsformen eine Vision vom Umbau der bestehenden Gesellschaft im Geiste rationalistischer und ethischer Prinzipien. Seine Hauptdevise war, Geld durch einen neuen, den sogenannten Registriermechanismus zu ersetzen, welcher Ausbeutung unmöglich machte, die Arbeit eines jeden Einzelnen erfasste und ihm eine gerechte Belohnung garantierte. Das allen gemeinsame Verlangen nach Wohlstand sollte solidarisch, durch gemeinsame, nach Plan erfolgende und an eine vom gesamten Volk kontrollierte Organisation gebundene Arbeit realisiert werden.

Zu Beginn der deutschen Besetzung Tschechiens schloss sich V. Felber dem Widerstand, konkret dem Nationalrevolutionären Ausschuss der Intelligenz an, an dessen Spitze Vladislav Vančura stand. Gemeinsam mit ihm wurde er später verhaftet und hingerichtet.

Deutsche Übersetzung Wolf B. Oerter